A Herman Ottó Múzeum Évkönyve LI (2012), 153–162.

PANELHÁZAS LAKÓTELEPEK MISKOLCON

Kapusi Krisztián

Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolc

Absztrakt: Az európai és hazai lakótelep-építés ütemét és léptékét alapvetően megváltoztatta a házgyárak telepítése és mindezzel összefüggésben, a nagyelemes panelok tömeges építőipari alkalmazása. Miskolc településszerkezete és városképe alig 15 esztendő alatt, az 1970-es évek elejétől drasztikusan átalakult. E tanulmány a kérdéskör súlyához mérten, nemzetközi kitekintéssel és a történelmi előzmények ismertetésével vázolja a folyamat helybéli részleteit, ugyanakkor a teljesség igényére törekvően vezeti végig Miskolc házgyári lakótelepein az érdeklődőt. A szerző maga is az avasi lakótelepen él, emellett a többi érintett lakótelepet is számtalanszor végigjárta és összeírta a látvány szintjén megnyilvánuló ismérveket (pl. a tízemeletesek és négyemeletesek aránya, a beépítés alaprajza, erkélytípusok, födémek, színezések, házszámozás). Tapasztalatait szakirodalmi tájékozódással és levéltári kutatásokkal egybevetve próbál adatcentrikus, ugyanakkor életszerű áttekintést nyújtani a miskolci paneltömbök félmúltjáról, jelenéről.
Kulcsszavak: panelház, lakótelep, Miskolc építészete, 1970-es évek

Beton, panel és lakótelep: közeli, egymást szinte kölcsönösen feltételező fogalmaink mindannak ellenére, hogy a házgyári termelés megindulása előtt is épültek lakótelepek, a beton pedig egészen az ókorig visszamenően ismert volt.[1] Munkáskolóniák, tisztviselők vagy katonák számára kampányszerűen felparcellázott városrészek, típustervek egységes arculatát viselő családi házas lakóövezetek a 19. századtól Európa-szerte létesültek, és akkoriban már emeletes bérházakat is építettek a jelentősebb városokban. A tervezett akció keretében egységes arculattal emelt lakónegyedek és a magas belvárosi bérpaloták ötvözése, tehát a többemeletes házakból összeálló lakótelep a második világháború után terjedt el Magyarországon (Merényi 1970, 40). A forma újszerű volt, ugyanakkor a felhasznált anyagok és az alkalmazott eljárások alig fejlődtek a korábbi időkhöz képest. Változást szorgalmazott a politika, a mintaadó Szovjetunióban Hruscsov az építők 1954 decemberi líceumán Moszkvában bírálta a sztálini építészet túldíszítettségét, mert költséges volt és akadályozta a korszerű nagyipari építőtechnika fejlődését. Gyorsabb és olcsóbb lehetőségeket igényelve, az 1960-as években kohóhabsalakból készült blokkos elemekből építették a jellemzően 4 emeletes lakótelepi bérházakat (Ferkai 2005, 60). Hazánkban az évtized végén történt valóban drámai váltás, amikor megjelentek a korábbiaknál nagyobb alapterületű és magasabb (10 emeletes tömböket is magukban foglaló), házgyári panelokból épült lakótelepek.

Kardinális fejlemény a beton fokozódó használata, napjaink közbeszéde nyilván ezért apropózik az építészeti monotónia, társadalmi problémák, politikai elnyomás fogalmaival a beton szó hallatán. Elszegényedés, szlömösödés, tragikus tűzesetek, emelkedő közüzemi díjak, bizonytalan jövőjű épületek teszik riasztóvá az államszocializmus rekvizitumát, a panel lakótelepet. A beton története persze sokkal régibb és napjainkban sem lezárt, hiszen a terhelt lakótelepi örökségért korántsem az építőanyag a felelős, gyakorlati szempontból pedig vitathatatlan, hogy a posztmodern építőiparnak minden korábbi éránál nagyobb szüksége van a hatalmas tömegben, sokoldalúan hasznosítható betonra.

Az ókori Rómában már Kr. e. 200 körül használtak vízre keményedő betont, majd a Birodalom bukása után csak a 18. századi Angliában fedezték fel újra a modern korra annyira jellemző építőanyagot. Az ipari forradalom hullámai a 19. század folyamán számtalan brit technikai vívmányt terjesztettek el a kontinensen. Az újkori beton tehát angol találmány volt, de annak felismerése, hogy vas- illetve acélbetéttel időállóbb és

[1] Jelen tanulmány Miskolc város támogatásával készült. A szerző *„Hétköznapok a modern Miskolcon”* mottóval végzett kutatásait 2010 második félévében alkotói ösztöndíjjal segítette Miskolc Megyei Jogú Város Önkormányzata.

előnyösebb tulajdonságú építőanyag nyerhető, francia mérnökök érdeme. Magyarországon a beton első jelentősebb alkalmazására a Dunát és a Tiszát összekötő Ferenc-csatorna 1802-ben indult kiépítésekor került sor. A 19. század második felében a betont leginkább hidak, vízi objektumok építéséhez használták, és a budapesti földalatti vasút munkálataihoz is acélgerendákat tartalmazó vasbeton szerkezeteket alkalmaztak (1895). Az első világháború küszöbén jelentős vasbeton tartalmú építmények létesültek (1903-ban a szegedi, 1911-ben a margitszigeti víztorony, 1904 és 1907 között a budapesti Zeneakadémia épülete, 1907-ben a veszprémi, 1908-ban a soproni színház épülete), sőt, a nemzeti tragédia sem akasztotta meg a korszerűsödést és az 1920-as, 30-as években középületek, templomok és immáron lakóházak tömeges építéséhez is használtak vasbetont. Az újabb világháborút követő évtizedekben kibontakozott a házgyári nagyelemes előregyártás, ami a panelos lakótelepek révén alapvetően befolyásolta a 20. század második felének lakásviszonyait, városszerkezetét, társadalmi problémáit. A háborús pusztítások az újjáépítés szükségességével, a kialakuló kétpólusú világrend politikai és gazdasági következményei pedig az erőltetett iparosítás és a városi lakosság számarányának növekedése révén hatottak abba az irányba, hogy keresetté váltak az olcsó és tömeges lakásépítéshez alkalmas alapanyagok és eljárások. Ismét Franciaország haladt az élen, komplett fal- és födémelemeket gyártó „Camus-rendszere" 1949-ben kezdte meg a termelést. Közhelyesen elterjedt feltételezés szerint a panelházas lakótelepek jellemzően a kelet- és kelet-közép európai országok városképében váltak dominánssá, amihez képest talán kevésbé hivatkozott példa Franciaországé, ahol 1993-ban a lakásállomány 68%-a volt panellakás (Körner–Nagy 2006, 83). Kelet és nyugat között e tekintetben azonban fontos különbség volt a technológia alkalmazásának időtartamában. A panelos lakások építése a nyugat-európai országokban egy-két évtizedes felfutás után, nagyjából az 1970-es évek végére befejeződött, ezzel szemben a szocialista államokban csak a rendszerváltozással állt le teljesen. A lakótelepekkel kapcsolatos gazdasági és társadalmi problémák felismerése után a demokratikusabb berendezkedésű államok gyors reagálással tudtak stratégiát váltani, a megvalósult szocializmus ezzel szemben képtelen volt korrigálni a napjainkig ható előnytelen településszerkezeti és társadalmi folyamatokon (Csizmady 2003, 74). A keleti blokk országai közül elsőként a domináns Szovjetunió vásárolta meg Franciaországtól a Camus-rendszer gyártási licencét. Az 1960-as évek végéig 600 000 panellakás épült a Szovjetunióban (Körner–Nagy 2006, 84). Magyarország a panelos technológiát egy évtizeddel később vette át, hosszas diplomáciai és gazdasági tárgyalások eredményeként. Tapasztalatszerzés céljából éppen 1956-ban utazott magyar delegáció a Szovjetunióba, hogy tanulmányozza a nagypanelos technológiát. A szakmai kérdésekre nem nyomta rá kizárólagos bélyegét a diktatúra, maga a Szovjetunió francia mintát vásárolt, magyar építészek az 1960-as évek közepén Finnországban mustrálták a kész panelházak prototípusait. Utazásukkal közel egyidejűleg került sor három szovjet és egy dán rendszerű házgyár megvásárlására és budapesti telepítésére (Csizmady 2003, 75).

Az urbanisztika szakemberei már a századfordulón kritizálták a hagyományos városmagok zsúfoltságát, egészségtelen levegőjét, a zöld felületek hiányát, ezért az új lakótelepek tervezői egy dédelgetett utópia megvalósítóinak érezhették magukat az íróasztalnál. A kivitelezés során viszont a feszített határidők, a spórolási kényszer és a helybéli házgyárak termékeinek kizárólagos alkalmazása rontottak az optimálisnak vélt elképzeléseken, általában elnagyolt megoldásokat, monotóniát, bizonytalan funkciójú köztereket eredményeztek. A koncentrált tömeg eleve felvetette az élhetőség kérdéseit. Budapest legnagyobb lakótelepei a 40 000 lakosnál népesebb óbudai és a békásmegyeri lakótelep voltak. Az óbudai ugyanakkor egyike volt a legrégibb panelos lakótelepeknek, az 1960-as, 70-es évek fordulóján épült (Csizmady 2003, 226). Meglepő talán, hogy az első panelházat mégsem a fővárosban emelték, hanem a pécsi Uránváros kiemelt politikai jelentősége miatt Magyarország első panelháza 1961-ben az ottani Újmecsekalja 87. szám alatt épült fel. Ötemeletes volt, így Pécs 1966-ban azzal is primátust szerzett, hogy az ország első tízemeletes panelháza is Uránvárost duzzasztotta. A beruházás jócskán elhúzódott, mert az 1960-as évek elején a hazai építőipar még nem rendelkezett középmagas házak építéséhez megfelelő daruval (Pilkhoffer 2008, 192). Alig valamivel az első pécsi tízemeletes megépülését és a budapesti házgyárak beindítását követően, a vidéki városokban is hasonló ipari létesítményeket telepítettek, és az 1970-es években országszerte feltűntek a panelos lakótelepek.

Miskolc közelében, a várostól alig tíz kilométerre berendezett „Borsodmegyei Állami Építőipari Vállalat (BÁÉV) Alsózsolcai Házgyárában" 1968 végén indult meg a termelés. Ott gyártották Miskolc, Ózd és az akkori Leninváros (ma: Tiszaújváros) lakótelepeihez a panelokat. Az alsózsolcai házgyár francia licenc

alapján, szovjet minta nyomán berendezett üzem volt. Termékeinek legnagyobb beépítési területe a miskolci Avas dombra emelt – 12 000 lakásban negyvenezernél több lakosnak otthont adó – lakótelep volt, ahol 1974-ben adták át az első tömbházakat. A három ütemben, bő évtizeden át épült lakótelep valóságos várossá vált a városban, az alapvető oktatási és egészségügyi intézmények, kereskedelmi létesítmények mellett három gimnázium, három szakközépiskola, katolikus templom, könyvtár, posta, sporttelep is került az Avasra. Országos viszonylatban egyfelől a mérete tette híressé, másrészt egyediek a topográfiai adottságai: a dombra épült lakótelep szinte teljesen elfoglalta a korábban gyümölcsösökkel és szőlőbirtokokkal borított Avast. Az ismert közhelyeknek leginkább megfelelő, végletesen monoton, variabilitást nélkülöző része a délkeleti lejtőn tornyosuló I. ütem, ahol az összes ház tízemeletes (Kelemen 1993, 443).

A miskolci panelos beépítés kronológiájában nem az avasi lakótelepé volt az elsőség. A Győri kapu déli részén 1968-tól több ütemben épültek panelházak, és az északi oldal hagyományos technológiával emelt keretes egységeibe tömbsűrítésként is kerültek házgyári elemekből felhúzott négyemeletesek. A Győri kapu nyugati végében ráadásul még az 1980-as évek derekán is épültek négyemeletes panelházak, az Újgyőri főtér északi oldalán (a Károly és a Maros utca között). Ott és akkor már nyeregtetős megoldásokat, színezést, újszerű erkélyeket alkalmaztak, a végeredmény kevésbé lett falanszter jellegű, mint az időben jó évtizeddel, térben a Győri kapu centruma felé vissza, a villamossínek és az autóút déli peremén, ahol kizárólag tízemeletes házakat sorakoztattak fel (a négyemeletes övezet ezek mögé szorulva, a Szinva patak felé kapott helyet). Miskolc első tízemeletesei[2] a mai Győri kapu 87–97. számok alatti szokatlan vizuális élményükkel a szakembereket is meglepték. Iglói Gyula ekképpen emlékezett minderre: *„amikor az első 10 szintes panelos szalagház a Gyula utcai 3 emeletes szoc. reál bérházakkal szemben felmagasodott, számos helyről kaptam azt az észrevételt miszerint az építők közel építették fel a házat az úthoz. Műszaki adatok szerint a 10 szintes panelos ház éppúgy az út szabályozási vonalán van, mint a vele szembeni 3 emeletes téglaházak. Akik annak idején a tervezetet munkaközi állapotban nem egyszer láttuk, értékeltük, a modelljét különféle helyzetből vizsgálgattuk, a valóságban jelentkező hatásokkal nem számoltunk. Egy és ugyanazon távolságban lévő két egymástól jelentősen eltérő magasságú épület viszonya nem modellezhető megbízhatóan. Két különböző magasságú épület közül a mintegy háromszor magasabb ház közelebb látszik a járókelő számára, és ezt a hatást a modell nem tudja közvetíteni”* (Iglói 1997, 259). A lakáshoz jutók örömét alattomosabban rontották a mindennapos rutint akadályozó tényezők. Folyamatosan visszatérő panasz volt *„az új lakásoknál a nyílászáró szerkezetek minősége ellen. A zsolcai Házgyárban az ajtó- ablakkereteket a szabadban tárolják, s ki vannak téve az időjárás viszontagságainak”*. A határidők diktálta kapkodás félkész lakások átadását eredményezte, majd a kilincselő utánajárást, garanciális kérdések forszírozását és átmeneti megoldások kényszerű elviselését követően, a megtalált tanácstag *„a Győri kapui 12 lépcsőházas, 366 lakásos épület hiányosságainak megszüntetését sürgeti, a lakóházban a szellőző-berendezések nem működnek, a vízszolgáltatás a felső emeleteken nem megfelelő, az ajtózárak rosszak”*.[3] Az építési technológia változott, az otthonok komfortosabbá váltak, de nagyon sok panasz idézte az ötvenes évek viszonyait. Elméletileg már komoly tradíciója volt a lakótelep-tervezésnek, az új tömbök megközelítése, a közterek kaotikus viszonyai mégis gondokat okoztak. A városi tanács utólag tette szóvá, hogy a *„belső munkák megkezdésével egy időben a környezetet is rendezni kellene, a Hoffman Ottó utcán az új épületek mellett teljesen rendezetlen a terület, a magasfeszültség kábelei könnyen hozzáférhetők, az udvar dombos, balesetveszélyes*”. Ráadásul a „*Hoffman Ottó u. 10. sz. alatti háznál 15–20 év közötti fiatalok állandóan futballoznak. Tekintettel arra, hogy a házban főként rendőrök laknak, kérik, hogy a fiatalok szüleit figyelmeztessék”*.[4] A generációs feszültségek valójában a panelkorszakkal váltak jellemzően lakótelepi problémává, a hatvanas évekbeli jampecok és a beat zenéért megőrülő tinédzserek még elsősorban a belvárosban csoportosultak, a hetvenes évektől feltűnő csövesek, huligánok és punkok viszont már a tízemeletesek között bandáztak (neolux firkáik zöme máig fennmaradt a garázsajtók és a tűzcsapok körül).

Belváros és lakótelep persze nem minden esetben különült el egymástól. Gordon – e név, mint a miskolci Arany János, Hadirokkantak utca és a Népkert közé eső terület neve mára feledésbe merült, holott ennek hallatán negyven évvel ezelőtt még kiverte a víz az illetékes városi vezetőket. Mester utcák névvel is emlegették, mert a roskatag viskók mellett vezető zegzugos kis közök egy-egy mesterség (Kőműves, Kovács, Kárpitos, Gubás, Csizmadia, Bodnár stb.) nevét viselték. Miskolc főutcájától pár saroknyira valóságos nyomortelep élte hétköznapjait az 1970-es évekig. A szanálási folyamat korábban megindult, de

[2] Az első „tízemeletesek” valójában földszint + kilenc emeletesek.

[3] BAZMLt, XXIII. 101/a. 1971. június 24.

[4] BAZMLt, XXIII. 101/a. 1973. május 31.

1. kép. A Vörösmarty lakótelep 1981-ben (Miskolc várostérkép részlete. Kartográfiai Vállalat, Budapest)
Abb. 1. Die Wohnsiedlung Vörösmarty im Jahr 1981 (Teil eines Stadtplans der Stadt Miskolc)

lassan és vontatottan haladt a családok kitelepítése és az új lakások biztosítása. Végül a Gordon lerombolásával jelentős terület nyílt egy házgyári lakótelep létesítéséhez, pontosabban fogalmazva néhol már álltak a tízemeletesek, amikor azoktól pár méterre még alkudozni kellett a szanálási folyamatot ellenző lakossággal.[5] A hetvenes évek első felében kiépülő új utcákat a tervezők Tanácsköztársaság városrész névvel emlegették (Északterv 1979, 29), utóbb ez nem ment át a közbeszédbe, inkább – a centrális helyzetű legnagyobb utcája után – Vörösmarty lakótelep névvel azonosították a miskolciak.

Két igen forgalmas közút, az említett Vörösmarty és az arra merőleges Király utca negyedeli a több ütemben épült lakótelepet. Részei közül a Népkerttel szomszédos Dankó Pista utca, másfelől a Corvin, Vörösmarty és Király utcák által határolt „negyed" az 1970-es évek óta változatlan szerkezetű, konzerválja az Északterv korabeli elképzeléseit és a BÁÉV kivitelezési eredményeit. Tízemeletes szalagház monstrumok[6] között megbúvó óvodák, iskola, parkolók, játszóterek töltik ki a belső részeit. A környező forgalmas útvonalak peremein négy és tízemeletes pontházak,[7] valamint tízemeletes szalagházak[8] alkotnak keretet. A Corvin utcai tízemeletes pontházak között földszintes kereskedelmi-szolgáltató épületek biztosítják a közvetlen környezet ellátottságát, az orvosi rendelőt is ezek egyikében működtetik. A négysávos Vörösmarty úton való nehézkes átkelés helyett aluljárón is közlekedhetnek a gyalogosok, az aluljárótól nyugatra ideiglenesnek szánt, legalább harminc éve működő pavilonok váltogatják profiljukat.

A túloldali „negyed" a Vörösmarty, a Corvin, az Arany János és a Király utca közötti területet foglalja el.

[5] BAZMLt, XXIII. 101/a. 1973. szeptember 28.

[6] Vörösmarty u. 34–44, Dankó P. u. 13–19, Vörösmarty u. 50–54. szám.

[7] Négyemeletesek: Dankó P. u. 5, 7 és 9. szám, tízemeletesek: Király u. 28, 30, 32. és Corvin u. 7, 9. és 11. szám.

[8] Corvin u. 13–17, Dankó P. u. 21–27, Vörösmarty u. 26–32. és 56–62. szám.

A lakótelepnek ez a leginkább városias része, összeér Miskolc főutcájával és a tízemeletes szalagházak tövében a mára patinássá vált Mese cukrászdával és számos egyéb szolgáltatóval övezett tér húzódik a centrumában.[9] Viszonylag változatos szerkezetű lakóteleprész: a Király utca felőli peremén négyemeletes szalagházak,[10] a Corvinon tízemeletes pontházak és az alájuk épült földszintes szolgáltatók sorakoznak. A terület középső sávját kitöltő tízemeletes szalagházak[11] közintézményeket, játszóteret, parkolókat kereteznek. Az általuk közrefogott térnek a Vörösmarty utca felőli végén élelmiszerbolt működik, mely a néhai „Csemege" üzletlánc tagjaként a nyolcvanas években élte fénykorát.

A térképek e fent említett két egységet jelölik „Vörösmarty városrész" névvel, holott a Király utcától keletre eső panelos beépítések is nagyon hasonló karakterűek, vitathatatlanul lakótelep jellegűek. Mindkét keleti egység struktúrája megfelel a már megismert sémának: a nagy forgalmú Király és Vörösmarty utca felé zárt keretet alkotó paneltömbök belső játszótereket, iskolákat, óvodákat, parkolókat öveznek. Kifejezetten vonzó adottságúak a kelet felé határoló hagyományos belvárosi, részben kertvárosi utcák peremén álló négyemeletes szalagházak.[12]

A belvárosban megtaláljuk a miskolci panelok legifjabb generációit is. A Vörösmarty lakóteleptől nyugatra, a Corvin utca túlsó oldalán épült egység bejáratai oszlopos árkádok alatt nyílnak, a homlokzatok színezettek, egyedi és a szabványosnál nagyobb erkélyek, nyeregtetők különböztetik meg a korosabb panel lakótelepektől. A derékszögű alaprajzra illeszkedő, várkastélyszerűen záró négyemeletes szalagházak[13] játszótereket és parkolókat kereteznek, az alagsorokat valóban városias szolgáltatók (köztük pizzéria, presszó, drogéria, textilbolt, utazási iroda) használják. Az egység hangsúlyos történelmi előzménye, hogy a vészkorszak idején ezen a területen állt a miskolci gettó, az Arany János utca 4. számú tömb bejáratánál emléktábla utal a deportálásokra.

A belváros északi perifériáján két, az előbbihez hasonló (ugyancsak nyeregtetős, színezett, a szabványtól eltérő erkélyekkel felszerelt) egység található: az Arany János tér 2–24. szám alatti, és vele szemközt a Bulcsú utca 17–23, Szeles utca 1–35. számokkal jelölt. Utóbbihoz hagyományosabb panelokból álló lakótelep csatlakozik, ahogyan távolodunk a belvárostól a Szentpéteri kapu felé: „u" alaprajzra épült négyemeletesek, melyek a forgalmas főút felé zártak, játszótereikkel, parkolóikkal, sportpályával a keletre fekvő kertvárosra nyílnak.[14] Visszatérve a miskolci panelok legifjabb generációjához, itt soroljuk fel az 1980-as évek derekán épült további lakóteleprészeket is: a már említett panelok az Újgyőri főtér északi részén, valamint Miskolc dombra emelt lakótelepein az avasi Váncza Mihály, Felsőruzsin (6–28. szám), Pattantyús, Leszih, Jósika és Kölcsey utcai négyemeletesek, továbbá a Komlóstető hatvanas évekbeli bérházai közé tömbsűrítésként beépített földszint+3 emeletes szalagházak[15] tartoznak ehhez a csoporthoz.

A Győri kaputól a Szentpéteri kapuig, a belváros északi peremén folyamatos a panelos beépítés. Keletről indulva az archaikus Tetemvár, Deszka templom és a temető alatt találjuk a Jókai lakótelepet. Négyemeletesek kizárólag a Pallós, Fazekas és a Jókai utca mentén állnak,[16] de a centrális helyzetű tízemeletesek sem nyomasztóak, mert könnyen körbejárható, emberi léptékű pontházak azok, közöttük tágas játszóterek, parkok nyújtanak zöld felületeket. Nyugatra tekintve a Dózsa György út túlsó oldalán a kellemesnek mondható Fábián kapu tízemeletes pontházaival és a Mátyás király, Szepesi utcák négyemeletes szalagházaival folytatódik a panelos övezet. Azoktól délre, a belvároshoz közelebb fekszik a korábban épült Vologda városrész. Megálmodója az Északterv, kivitelezője a BÁÉV, névadója pedig Miskolc orosz testvérvárosa, ahogyan ezt 1976. november hetedikétől emléktábla hirdeti a mai Kishunyad u. 50. számú tömb bejáratánál (Északterv 1979, 36).[17] Tízemeletes pontházak és négyemeletes szalagházak[18] között halad az északi tehermentesítőnek nevezett forgalmas út. A panelos

[9] A teret Tanácsköztársaság térnek nevezték a rendszerváltozás előtt, manapság nem jelöli külön név.

[10] Király u. 16–26, Vörösmarty u. 31–33. szám.

[11] Arany J. u. 17–27, Arany J. u. 29–35, Király u. 4–14, Vörösmarty u. 1–7, Vörösmarty u. 11–15. szám.

[12] Az északkeleti egységben: Hadirokkantak u. 2–12. és 16–24, Melinda u. 2–12. és 18–24, a délkeletiben a Bocskai u. 2–8. és 12–22. szám.

[13] Corvin u. 2–6, Corvin u. 8–10, Uitz B. u. 1–3, Uitz B. u. 5–7, Mártírok útja 1, Mártírok útja 2, Arany J. u. 4–8, Arany J. u. 10. szám.

[14] Bulcsú u. 16–22, Szentpéteri kapu 4–12, Szentpéteri kapu 14–26, Szentpéteri kapu 28–38, Gyóni Géza u. 2–6, Gyóni Géza u. 1–5, Szentpéteri kapu 40–44, Álmos u. 2–6. szám.

[15] Szeder utca 50–56, 58–66, 68–76, 78–84. szám.

[16] Pallós u. 2–14, Fazekas u. 1–11, Jókai u. 1–15. szám.

[17] A működő emléktábla szövege: *„Vologda városrész / a magyar szovjet barátság szimbólumaként / e városrészt szovjet testvérvárosunkról neveztük el / Miskolc Város Tanácsa Vb 1976".*

[18] Tízemeletesek: Vologda u. 6, 8, 10, 12, 14, Kishunyad u. 16, 18. szám, négyemeletes szalagházak: Vologda u. 16–26, Kishunyad u. 20–26, 28–38. szám.

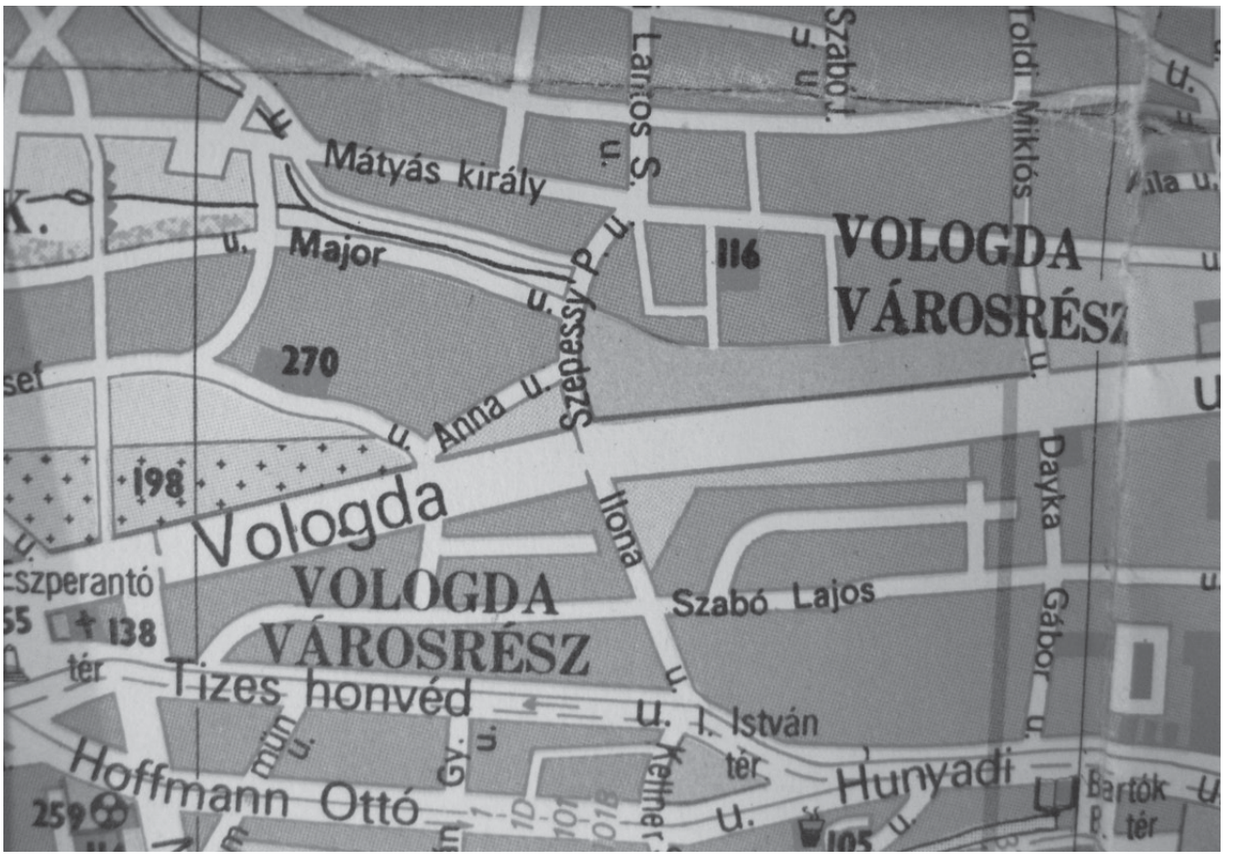

2. kép. A Vologda városrész 1981-ben (Miskolc várostérkép részlete. Kartográfiai Vállalat, Budapest)
Abb. 2. Stadtteil Vologda im Jahr 1981 (Teil eines Stadtplans der Stadt Miskolc)

övezet utóbb sem szakad meg, a Vologda városrész nyugati folytatásaként tornyosulnak a Tizeshonvéd utcai tízemeletes szalagház elemei (Tizeshonvéd u. 2–12. szám) és a szomszédos pontházak.[19] A villamossínek túloldalán négyemeletesek dominálnak,[20] csak a Szinva partjára került kettő földszint+9 emeletes pontház (Malomszög u. 2. szám, Serház u. 6. szám). Ekképpen jutunk el a korábban már részletezett Győri kapuig, melynek végén a Maros utcától megszakad a folyamatos panelos beépítés és csak néhány száz méterrel nyugatabbra, a Bulgárföldön találunk újra panelházakat.

A Győri kapuhoz hasonlóan, az újdiósgyőri Bulgárföldön is egymásba kapaszkodtak a lakótelepészek különböző generációi a szocreáltól a hatvanas évek modernjén keresztül az 1973-ra átadott panelokig. Erről és a bulgárföldi hétköznapokról írta a lakótelepen felnőtt Para-Kovács Imre, hogy *„mentünk ki a prérire, ami egészen a perecesi útig húzódott a Marx Károly úttól, és vidám földhányásokkal volt tele […] Az U-bérházak – hogy, hogy nem – az alakjuk miatt kapták a nevüket, hárman voltak, elöl hatalmas kovácsoltvas kapu. Ezeket később ellopták. Előttük korai felhőkarcolók, azt hiszem, Kőbányán láttam hasonlót, azok előtt pedig már panel. Errefelé még viszonylag visszafogott, négyemeletes kockák. […] A lakásokban, ahol a munkások laktak, lopott holmi volt a függönytől a ceruzáig minden, ami pedig nem, az fusiban készült. Akkoriban volt igazán nagy divat az acéldrótból hajtogatott Inci és Finci-, Foxi Maxi- és Kandúr Bandi-kollekció, valamint a gépágyúlövedékből esztergált asztali öngyújtó”* (Para-Kovács é. n., 95). A lakótelepen már a panelházak megjelenése előtt, 1968-ban általános iskolát avattak (Fazola Henrik u. 2. szám). A négyemeletesek dominanciája,[21] az Erenyő-patak, Szarka-hegy, általában a Bükk közelsége miatt viszonylag kellemes atmoszféra állandósult a bulgárföldi lakótelepen. Az elnevezést indokoló történeti előzményeket emléktábla rögzítette az iskola falán:

[19] Tizeshonvéd u. 14, 16, 18, 20, 22. szám.

[20] Tizeshonvéd u. 1–13, Szent István u. 3–5, 7–9, 11–15, 17–19, 37–57. szám, Petőfi u 2–2/a. szám, Malomszög u. 1–3, 5–7. szám.

[21] A lakótelep nyugati peremére afféle határoszlopokként kerültek azért földszint+9 emeletes pontházak, összesen három: Kiss tábornok u. 26, Bertalan u. 2. és a Bertalan u. 30. szám. A négyemeletesek három lépcsőházasok, könnyedén körbejárhatók, egyedül a perecesi közút felé záró Bertalan u. 12–22. számú szalagház monstrum emelkedik áthatolhatatlanul elválasztó falanxként.

„Itt kertészkedett 1929-től a bolgár származású Georgi Sztanev. Az ő földjén épült a bulgárföldi lakótelep. Emlékére állította: Bolgár Kisebbségi Önkormányzat Miskolc, 1996. március 03”.

A Bulgárföldtől nyugatra hagyományosan a kenderföldek feküdtek, az 1960-as évekre azok helyén épült fel a Kilián lakótelep. Ötvenes évekbeli szocreál bérházak csakis az északi felére kerültek, a déli rész ellenben a modern lakótelepek iskolapéldája lett a hangulatos négyemeletesekkel és az utópisztikus magasházzal. Kevés szabad terület maradt a lakótelepen, utóbb azért az Árvíz utcára mégis sikerült besűríteni egy panel-szalagházat. A Bulgárfölddel közel azonos időben, 1972–1973-ban épült fel a földszint+9 emeletes, öt lépcsőházas tömb (Árvíz u. 2–2/d.). Részben OTP öröklakásokat tartalmazott, amelyek akkoriban tűntek fel Miskolcon, és némi dilemmát okoztak a városi vezetésnek. Egyfelől a *„dolgozók örömmel üdvözölték az akciót, mert soron kívül lakáshoz juthatnak. Azonban az árak magassága miatt […] a nagy jövedelmű, vidéken lakók szeretnének bejönni a városba, és ezen keresztül lesz módjuk. Meggondolandó tehát, hogy ennyi OTP lakást építsenek-e”*.[22] Mindettől függetlenül, a Kilián lakótelepen korántsem vált meghatározó elemmé a panel, így a Bulgárföld és a diósgyőri városközpont közötti terület változatosabban épült be, és a hatvanas évek modern tömbjeihez viszonylag közel a családi házas utcák is megmaradtak.

Szintén 1973-ban adták át a diósgyőri városközpont két monstre szalagház vonulatát, amelyek egymással szinkronban, a légi fotókon kettő „s” betűre hasonlító vonalvezetéssel épültek az Árpád útra (Árpád u. 6–86. szám) és a Kuruc utca mentén (Kuruc u. 1–81. szám). A városközpontot két lépcsőházas, tízemeletes egységekből húzták fel, kígyózó vonulatain egy-egy szolgáltató-kereskedelmi létesítmény[23] és néhány „lábas házként” épült tömb[24] engednek átjárást. A tervező Fekete Miklós eredeti elképzelése csak a kivitelezés során válik a kínai nagyfalra emlékeztető, nehezen áthatolható monstrummá, Iglói Gyula idézi fel ezzel összefüggésben, hogy az 1970-ben megkezdett *„alapozási és fogadószinti monolitikus munkák üteme lassabb volt a kívánatosnál. A gyorsítás érdekében a házak alatt az átjárók csökkentek, melyhez a tanács áldását adta”* (Iglói 1997, 261).

Alig kétszáz méterrel odébb, a miskolci panelos beépítés nyugati területét a Majláth néven ismert városrész kilenc pontháza zárta le. Tízemeletesek, 1973–1974-ben az Északterv elképzelései alapján épültek egy belső kisebb, és azt övezve egy nagyobb „karéj” alaprajzra. Az erkélyek ott már valóban a szobákba hozták a Bükk természetes zöldjét, jó levegőjét. A szomszédos városközpont monotóniájához képest kifejezetten előnyösen alakult a majláthi pontházak környezete, a tervezők így próbálták enyhíteni a diósgyőri panelos beépítés zsúfoltságát: a *„laza épületcsoportok ellenpólusként lettek kialakítva a városközpont határozott tendenciáit mutató, robosztus két hatalmas íves épületével szemben”* (Északterv 1979, 49).

Kimaradt az áttekintésből Hejőcsaba, mint a miskolci panelos beépítés déli határa. Iglói Gyula szerint a Futó utcai területre eredetileg nem is terveztek paneltömböket, egy improvizált tanácselnöki döntés nyomán utóbb mégis csak oda kerültek (Iglói 1997, 260). A pesti úton érkezők figyelmét mindig is az Avas acélvárosi Akropoliszként beköszönő panel-dombja vonta magára, Hejőcsaba visszafogott négyemeletes szalagházai aligha kelthettek feltűnést.[25]

Korábban említettük ugyan az avasi lakótelep első ütemét, a másodikról és a harmadikról eleddig azonban nem szóltunk. A domb gerincén délről északi irányba meglehetősen meredeken kapaszkodik a négysávos főútvonal, mely a kettes ütemben a Szentgyörgy nevet, fentebb a harmadikban Klapka György nevét viseli. Legmagasabb szakaszán kétsávosra szűkül, immáron Pattantyús Ábrahám Géza utca névvel. Utóbbitól eltekintve (a Pattantyús utca lényegében nyolc darab négyemeletes pontházból áll), a főútvonal mentén csupa tízemeletes tömb sorakozik. Jobbra és balra is utcák nyílnak a főútról, a kettes ütemben arra merőlegesen és egyenes vonalvezetéssel,[26] a hármasban meg félkörösen ívelnek a mellékutak[27] és 50–100 méterrel odébb vissza is kanyarodnak a Klapka György úthoz. A négyemeletesek a dombvállak felé ereszkedő csendesebb mellékutcák mentén állnak, keresettebbek a főút tömbházainál, bár általánosan

[22] BAZMLt, XXIII. 102/a. 1973. június 14.

[23] Az Árpád u. 60. és 64. szám között, illetve a Kuruc u. 47. és 49. szám között.

[24] Kuruc u. 13–15, 37–39, 59–61. és Árpád u. 26–28, 38–40. szám.

[25] Összesen nyolc szalagház épült Hejőcsabán panelból. Négyemeletesek, a Futó utcára nézők négy lépcsőházasak (Futó u. 3–9, 11–17, 19–25. szám), merőlegesen azok mögött pedig kettő lépcsőházasok épültek (Szalag u. 1–3, 5–7, 9–11, 13–15, 17–19. szám).

[26] A Sályi István, Nyíri Dániel, Szilvás, Gesztenyés, Szőlőskert, Felsőruzsin és az Áfonyás utca.

[27] A Mednyánszky László, Hajós Alfréd, Jósika Miklós és a Leszih Andor utca. A Kölcsey Ferenc utca kivételes abból a szempontból, hogy a Klapka György úttal csupán egy kereszteződésben érintkezik.

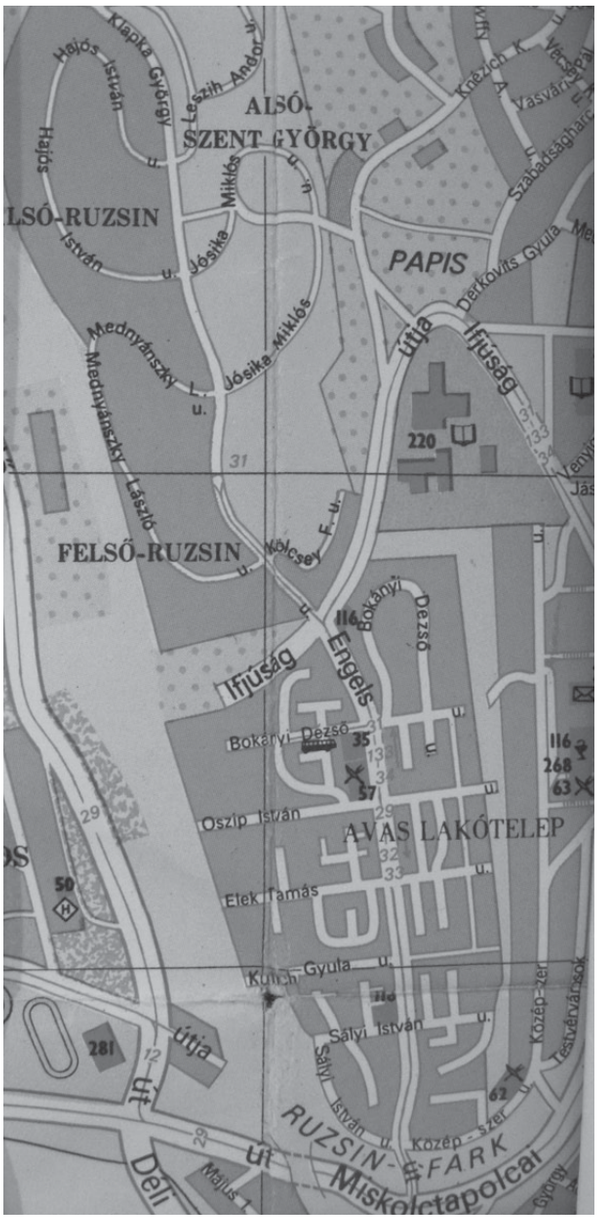

3. kép: Az Avas lakótelep 1981-ben
(Miskolc várostérkép részlete. Kartográfiai Vállalat, Budapest)
Abb. 3. Die Wohnsiedlung Avas im Jahr 1981
(Teil eines Stadtplans der Stadt Miskolc)

nyilatkozni értelmetlen, mert az Avas rendkívül nagy terület utcánként, házsoronként eltérő hangulatokkal, közérzettel.[28]

Ötévesen, 1980-ban költöztem a harmadik ütem eredetileg „zölderkélyes" tízemeletesébe és élénk figyelemmel kísértem, ahogyan a lakótelep újabb és újabb területeket kebelezett be az elvadult kertektől. Otthonom körül templom, gimnázium, könyvtár épült, de ennél is furcsább, ahogyan megszűntek a gyermekkorom rendíthetetlennek vélt létesítményei, emlékké vált a Piramis, az Ifjúság és a Platán étterem, a Papucs, Matyó és a Panoráma presszó, a Márka ABC meg a hadipark.[29] A lakótelepi életérzés újrafogalmazása több helybéli lakos, politikus, kulturális intézmény, civil szervezet fontos törekvésévé vált az elmúlt években. Túlságosan direkt propagandával, a népboldogítás pátoszával persze sosem lehetett valóban előnyös változásokat indítani, ezt is igyekeztem szem előtt tartani például 2009 szeptemberében, amikor egy szerényebb erkélyfesztivált próbáltam összehozni a házunkban. Valóságos kaland volt a fiammal sötétedés után kiragasztani a lépcsőházi faliújságra meg a liftajtókra szövegezett felhívásunkat, egyikünk fedezett, míg a másik szórólapokat dobált a levelesládákba. Az alábbi sorokat jutattuk el szomszédjainkhoz: *„Csináljunk erkélyfesztivált! Tisztelt lakótársak! Vasárnap, 2009. szeptember 27-én, délelőtt 10 órától tízóraizni fogunk az erkélyünkön. Szeretnénk, ha mások is kimennének akkor az erkélyükre, hogy köszönthessük egymást, szót válthassunk. Jó lenne egy olyan fénykép a házunkról, amelyen az összes lakó látható volna az erkélyeken. Kiindulhatna a Klapka Gy. u. 17. szám alól egy hagyománnyá váló kezdeményezés, mely a célját betöltve elérné, hogy előbb mindenki közülünk, majd az összes avasi, idővel minden miskolci lakótelepi, végül az ország teljes lakótelepi népessége az év egy napján néhány percet együtt töltsön az erkélyeken. Bőven van miért felhívni magunkra a figyelmet, másfelől meg elég, ha ettől egy picit is jobban érezzük magunkat. Nincs más hátra, csináljunk erkélyfesztivált!".* A megadott időpontban néhányan tétován, gyanakvó kíváncsisággal merészkedtek ki az erkélyre, szerencsére volt közöttünk bátran és lelkesen integető szomszéd is, mások meg behúzták a függönyt és később szemetesvödröt vagy éppen bevásárlószatyrot szorongatva firtatták, hogy ki és mi állhat a hóbortos kezdeményezés mögött. Történt tehát valami.[30] (Az erkélynél is izgalmasabb hely a lépcsőház, ahol a lakók összefutnak, beszélgetnek, üzennek egymásnak. A szó elszáll, viszont a liftbe, faliújságra kiragasztott cédulák gyűjthetők, és létezik olyan furcsa lépcsőházi fantom, aki ilyesmire vetemedik. Hagyok ugyan pár órát vagy napot, hogy célt érhessen a törekvés, de közben folyamatosan nyomaszt, nehogy valaki leszaggassa az egyedi és megismételhetetlen darabokat. Csakis a kéz-

[28] Az avasi lakótelep kiépülésének kronológiájáról, műszaki adatairól és egyéb statisztikáiról: Horváth 1993, 423; Kelemen 1993, 441; Dézsi 1993, 475.

[29] Személyes élményeim túlfeszítették volna e tanulmány terjedelmi és tartalmi kereteit, részletezésükről itt lemondtam. Máshol hasonlókról: Kapusi 2009a, 4; Kapusi 2008, 20.

[30] Erről részletesen: Kapusi 2009b, 9.

írás érdekel, afféle public art alkotásoknak tekintem a jellemző stílussal, sajátos tartalommal, egészen konkrét üzenetekkel feltűnő falragaszokat.)

Alkalmazkodás, megszokás, ifjúévek nosztalgiája és számos egyéb érzelmi momentum befolyásolja a lakótelepek megítéltségét. Az általános vélemény elutasítóan kritikus, a saját szűkebb környezetében viszont szinte mindenki talál valami szerethetőt. Az avasi kilátó panorámája kapcsán felmerül a kérdés, hogy az alig tizenöt év alatt elburjánzott panelos beépítés vajon hány emberöltőn át fogja uralni a városképet? Összességében elkeserítően alakult a folyamat, az élesebb szemű kortársak hiába mutattak rá a rövid távú célok, beszűkült szempontrendszerek veszélyeire. A miskolci végrehajtó-bizottság 1972. június 8-i ülésén hangzott el, hogy a *„gazdaságossági kérdések előtérbe kerültek és ennek van olyan következménye is, hogy kedvezőtlenül befolyásolja a városképet. Építészeti tervezésről, a társadalmi igényeket megfogalmazó esztétikai elrendezésről beszélni nem lehet. A zsúfoltság, a szint-meghatározások, a kivitelezésnek a szűk keretben való alkalmazása miatt tömeg-építkezés folyik, a házgyári termelésből meghatározóan, és gátol alapvető szocialista célkitűzéseket. A lakások lehetetlenné teszik a családon belüli mozgást, a korszerű építéstől rendkívül mereven elválasztódnak. 50–60 évvel ezelőtti építési elveket nem vesznek figyelembe. Véget kell vetni annak, hogy a házgyárnak az azonos sablonnal dolgozó termelése határozza meg az építkezést, és több lehetőséget kell biztosítani arra, hogy a városépítő megoldások jobban érvényesüljenek. A rendkívül sok gond mellett az esztétikai gondokat is szerepeltetni kell. Nem lehet alárendelni a házgyári gazdaságossági érdekeknek a magyar építőművészetet”*.[31]

MELLÉKLET

A RENDSZERVÁLTÁS UTÁN MEGVÁLTOZTATOTT UTCANEVEK

AVAS

Bokányi Dezső – a jelenlegi Felsőruzsin és Áfonyás utcákkal azonos.

Elek Tamás – a jelenlegi Szilvás és Gesztenyés utcákkal azonos.

Engels út – a jelenlegi Szentgyörgy úttal azonos.

Hajós István – a jelenlegi Hajós Alfréd utcával azonos.

Kulich Gyula – a jelenlegi Mandulás sétánnyal azonos.

Oszip István – a jelenlegi Szőlőskert sétánnyal azonos.

Vörös Hadsereg útja – a jelenlegi Csabai kapu déli részével azonos.

A GYŐRI KAPU ÉS KÖRNYÉKE

Chlepkó Ede – a jelenlegi Aba utcával azonos.

Clara Zetkin – a jelenlegi Virág utcával azonos.

Fürst Sándor – a jelenlegi Ferenc utcával azonos. A korábban is Ferenc utcának nevezett utca nevét 1945. december 14-én változtatták Fürst Sándor utcára.

Hoffman Ottó – új utcaként, 1952-ben kapott nevet a Tizeshonvéd utcával párhuzamos vonalú utca, mely azonos a mai Szent István utcával.

Kellner Sándor – új utcaként, 1952-ben kapott nevet. A jelenlegi Malomszög utcával azonos.

Kilián György – új utcaként, 1953-ban kapott nevet. A jelenlegi Serház utcával azonos.

Kommün – a korábbi Déryné utca 1952-től viselte ezt a nevet. A jelenlegi Tizeshonvéd utca délnyugati végével azonos.

Oprendek Sándor – a korábbi és a jelenlegi Andor utca 1957-től a rendszerváltozásig viselte ezt a nevet.

Sallai Imre – a jelenlegi Kőporos utca déli részével azonos. A korábbi Ady Endre utcát 1945. december 14-én nevezték át Sallai Imre utcára.

Ságvári Endre – a jelenlegi Zoltán utcával azonos. Korábban is Zoltán utca volt, nevét 1945. december 14-én változtatták Ságvári Endre utcára.

VOLOGDA VÁROSRÉSZ ÉS KÖRNYÉKE

Prieszol József – a jelenlegi Fábián kapu utcával azonos.

Szabó Lajos – a korábbi Kun József utcát 1957-ben nevezték át. Azonos a jelenlegi Kishunyad utcával.

VÖRÖSMARTY LAKÓTELEP

Korvin Ottó – a jelenlegi Corvin utcával azonos.

Krausz György – a jelenlegi Mádai Lajos utcával azonos.

Vándor Sándor – a jelenlegi Király utcával azonos.

RÖVIDÍTÉSEK

BAZMLt, XXIII. 101/a. – Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolc Megyei Városi Tanács levéltára. Miskolc Mj. Város Tanácsának tanácsülési jegyzőkönyvei

BAZMLt, XXIII. 102/a. – Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár, Miskolc Megyei Városi Tanács levéltára. Miskolc Mj. Város Tanácsának VB ülési jegyzőkönyvei

IRODALOM

CSIZMADY Adrienne
2003 *A lakótelep*. Gondolat kiadó, Budapest.

DÉZSI János
1993 A tervező építész megjegyzései az avasi városrészről. In DOBROSSY István (szerk.): *A miskolci Avas*. Miskolc. 475–480.

ÉSZAKTERV
1979 *Északterv műszaki tájékoztató 1978*. (Szerk.: KMETTY Gy.) Budapest.

FERKAI András
2005 *Lakótelepek*. Budapest.

[31] BAZMLt, XXIII. 102/b. 1972. június 8.

HORVÁTH Béla
1993 Miskolc Avas városrész településtudományi összefüggései. In DOBROSSY István (szerk.): *A miskolci Avas*. Miskolc. 423–440.
IGLÓI Gyula
1997 Városépítés és építészet Miskolcon 1960–1970 között. In DOBROSSY István (szerk.): *Miskolc a Millecentenárium évében* 1. Miskolc. 253–263.
KAPUSI Krisztián
2008 Nyomtáv a völgyben. *Örökség* VII. (1–2), 20–22.
2009a Globál lokál. *Pik (vizuális művészeti folyóirat)* 2009/1. 4.
2009b Csináljunk erkélyfesztivált! *Pik (vizuális művészeti folyóirat)* 2009/1. 9.
KELEMEN István
1993 Az Avas városrész megvalósult intézményhálózata. In DOBROSSY István (szerk.): *A miskolci Avas*. Miskolc. 441–458.
KÖRNER Zsuzsa–NAGY Márta
2006 *Az európai és a magyar telepszerű lakásépítés története 1945-től napjainkig*. Terc kiadó, Budapest.
MERÉNYI Ferenc
1970 *A magyar építészet 1867–1967*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest.
PARA-KOVÁCS Imre
é. n. *Én-teriőr*. Alexandra kiadó, Pécs.
PILKHOFFER Mónika
2008 *Bányászat és építészet Pécsett a 19–20. században*. Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, Pécs.

PLATTENBAUSIEDLUNGEN IN MISKOLC

Schlüsselwörter: Plattenbau, Wohnsiedlung, die Architektur von Miskolc, die 1970er

Zusammenfassung: Das Tempo und das Maß des europäischen und ungarischen Wohnsiedlungsbaus wurden grundlegend durch die Gründung von Wohnungsbaukombinaten verändert, und damit im Zusammenhang kam es auch zum massiven Bau von Plattenwohnungen aus großen Elementen. Die Stadtstruktur und das Stadtbild von Miskolc haben sich seit Beginn der 1970er Jahre innerhalb von weniger als 15 Jahren dramatisch geändert. Diese Studie beschreibt die örtlichen Details des Prozesses aus internationaler Sicht und mit dem Verständnis des historischen Hintergrundes, und zuletzt führt sie die Interessenten durch die Plattenbausiedlungen von Miskolc. Der Autor selbst lebt in der Wohnsiedlung Avas und er hat auch die anderen Wohnsiedlungen öfters besucht. Er hat die Merkmale dieser Wohnsiedlungen im Hinblick auf das Aussehen zusammengetragen(z.B. der Anteil der zehnstöckigen und der vierstöckigen Gebäude, Grundriss der Wohnung, Balkonarten, Deckenelemente, Farbgebung, Hausnummern). Er versucht, indem er seine Erfahrungen mit Darstellungen in der Fachliteratur und mit Archivforschungen vergleicht, einen datenzentrierten und gleichzeitig einen lebensnahen Überblick über die jüngste Vergangenheit und Gegenwart der Miskolcer Plattenbauten zu gewähren. [Übersetzt von Jan Post]

Kapusi, Krisztián